

Глобалізаційні детермінанти експортоорієнтованого розвитку аграрного сектора України

АНОТАЦІЯ. Досліджено глобалізаційні передумови розвитку експорту аграрного сектора України. На основі узагальнення результатів попередніх досліджень висвітлено сутнісні характеристики поняття «експортоорієнтована діяльність», встановлено сучасні тенденції, факторні умови та характер впливу глобалізації на розвиток експорту аграрної продукції. Розкрито динаміку та особливості товарно-географічної структури експорту в аграрному секторі. Виявлено проблемні аспекти та причини уразливості українських позицій на світовому агропродовольчому ринку. Обґрунтовано напрями розвитку експортоорієнтованої діяльності в контексті світової економічної глобалізації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: експортоорієнтована діяльність, експортний потенціал, глобальне економічне середовище, конкурентоспроможність продукції, аграрний сектор.

Вступ

Глобальні трансформації світового господарства здійснюють визначальний вплив на розвиток аграрного сектора України в ХХІ ст. Перспективність та необхідність нарощування обсягів експорту агропродовольчих товарів зумовлена, по-перше, світовою демографічною ситуацією та проблемою продовольчої безпеки, а по-друге, необхідністю капіталізації вітчизняних суб'єктів агробізнесу. Протягом останніх років зовнішньоекономічна діяльність аграрного сектора характеризується позитивним сальдо та зростаючими темпами міжнародної торгівлі, і в подальшому при впровадженні обґрунтованої стратегії розвитку експортна орієнтація може забезпечити Україні стійкі конкурентоспроможні позиції на міжнародних ринках. Тому, враховуючи динамічність зовнішнього середовища, постає необхідність дослідження новітніх факторів, форм, передумов та параметрів розвитку експортоорієнтованої діяльності суб'єктів господарювання для формування пріоритетних напрямів та ме-

* Карасьова Наталія Анатоліївна — кандидат економічних наук, докторант ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України. Закінчила Житомирський національний агроекологічний університет за спец. «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності». Сфера наукових інтересів - експортоорієнтований розвиток аграрного сектора України, міжнародний агробізнес. Email: nkarasyova@rambler.ru

ханізмів ефективного функціонування аграрного сектора в умовах глобалізації.

Питання становлення глобальної моделі розвитку та її вплив на галузі національного господарства досліджувались низкою провідних вітчизняних вчених, таких як О. Білорус¹, В. Власов², В. Геєць³, Д. Лук'яненко⁴, П. Саблук⁵, О. Швиданенко⁶, О. Яценко⁷. Фундаментальні теоретичні та емпіричні дослідження ролі експорту в економічному зростанні аграрного сектора, проблеми зовнішньої торгівлі продуктами продовольчого споживання та нарощування конкурентоспроможного потенціалу вивчались у працях С. Кваши⁸, С. Майстро⁹, Б. Супіханова¹⁰, Ю. Лопатинського¹¹, О. Шубравської¹². Разом з тим, питання відповідності форм, методів та напрямів розвитку експортоорієнтованої діяльності в аграрному виробництві вимогам сучасного етапу соціально-економічних трансформацій, що актуалізується впливом економічної глобалізації, залишається відкритим. Саме тому *метою дослідження* є визначення сучасного стану та теоретико-методологічне обґрунтування передумов та напрямів розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрного сектору в контексті глобалізації економічного середовища. *Об'єктом дослідження* є процес формування, функціонування та розвитку експортної діяльності в аграрному секторі.

¹ Білорус О. Г. Економічна система глобалізму: Монографія / О. Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2003. — 360 с.

² Власов В. І. Глобалістика: історія, теорія: монографія [у 2 т.] / В. І. Власов. — Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. — 570 с.

³ Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. — Ч. 1 / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — 389 с.

⁴ Лук'яненко Д. Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.

⁵ Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. — К.: ННУ «Інститут аграрної економіки», 2008. — 632 с.

⁶ Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / О. А. Швиданенко. — К.: КНЕУ, 2007. — 312 с.

⁷ Яценко О. М. Глобалізаційні детермінанти розвитку сировинних ринків / О. М. Яценко // Міжнародна економічна політика. — 2014. — № 2(19). — С. 66—100.

⁸ Кваши С. М. Експортний потенціал галузей АПК в умовах формування зони вільної торгівлі з ЄС / С. М. Кваши, // Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України. — 2012. — № 169. — С. 97—102.

⁹ Майстро С. В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / С. В. Майстро. — Харків: Вид-во ХарРІНАДУ «Магістр», 2009. — 240 с.

¹⁰ Супіханов Б. К. Розвиток ринків аграрної продукції: монографія / Б. К. Супіханов. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 530 с.

¹¹ Лопатинський Ю. Ф. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток вітчизняного аграрного сектора / Ю. Ф. Лопатинський // Інноваційна економіка. — №3(40). — 2013.

¹² Шубравська О. В. Зовнішньоекономічний фактор стійкого розвитку національної агросфери / О. В. Шубравська // Економіка і прогнозування. — 2006. — № 2. — С. 36 — 45.

Теоретичні основи експортоорієнтованого розвитку аграрного сектора

Методологічною базою для визначення передумов розвитку експортоорієнтованої діяльності в аграрному секторі економіки є встановлення сутнісних характеристик поняття «експортоорієнтована діяльність». Сучасний економічний словник визначає експорт як вивезення за кордон товарів, проданих іноземним покупцям, призначених для продажу на іноземних ринках або для переробки в іншій країні¹³. П. Самуельсон та В. Нордхаус, акцентуючи на здійсненні процесу виробництва, а не лише продажу та вивезення, визначають експорт як товари та послуги, які виробляються всередині країни та продаються за кордоном. Експорт складається з вивозу товарів та послуг¹⁴. Розглядаючи поняття з позицій нормативно-правових документів, знаходимо, що відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» експорт товару трактується як продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів¹⁵. В економічній системі експорт виступає як вагомий чинник економічного зростання та інтеграції у світове господарство. Саме тому особливої актуальності експорт набуває в умовах країн з транзитивною економікою, в яких формування та реалізація зовнішньоекономічної політики є формою економічного та політичного самовизначення та основою входження на рівноправних позиціях до світової економічної системи.

Експортна орієнтація забезпечує стимули для внутрішньої алокації ресурсів відповідно до міжнародних альтернативних витрат, сприяє посиленню конкуренції, підвищенню рівня інновацій та зростанню інвестиційної активності. Зокрема, М. Гацалов зазначає, що експортоорієнтована модель — це орієнтація новостворених галузей переважно на зовнішній ринок, часто у поєднанні з активним залученням до експортного виробництва іноземного капіталу, рідше — у поєднанні з низькими ввізними митами¹⁶. Слід відмітити, що в умовах динаміч-

¹³ Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. — М.: ИНФРА — М.: 1999. — 479 с.

¹⁴ Самуельсон П. Экономика: Пер. с англ. / П. Самуельсон, В. Нордхаус. — М.: БИНОМ, 1997. — 699 с.

¹⁵ Про зовнішню економічну діяльність: Закон України № 960-ХІІ від 16.04.91 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

¹⁶ Гацалов М. М. Современный экономический словарь-справочник / М. М. Гацалов. — Ухта: УГТУ, 2002.—371 с.

ного світового економічного середовища країни та галузі із розвинутою зовнішньоекономічною діяльністю мають змогу із багатоманітнішою та продуктивнішою реагувати на зовнішні потрясіння. Про це свідчать результати аналізу Б. Баласса¹⁷, згідно з яким, країни, що надавали перевагу експортоорієнтованій моделі розвитку протягом післявоєнного шоку, опинились у кращій ситуації ніж ті, що робили акцент лише на стратегії імпортозаміщення.

До передумов виникнення експортоорієнтованої діяльності відносять, в першу чергу, наявність унікальних товарів та послуг. Унікальність товару може бути обумовлена природно-географічним потенціалом, що складає основу для здійснення експорту сировинної продукції, та впливом динамічних факторів, які з'являються в процесі розвитку суспільного виробництва. До них належать кваліфікована робоча сила, технологія, наука та ін. Існування таких факторів відповідає високотехнологічній експортній орієнтації. Крім цього, причиною, що активізує розвиток експорту, може бути значний рівень імпортозалежності економіки, яка, як правило, є сировинною і дуже рідко технологічною, а також недостатній обсяг внутрішнього ринку.

Реалізація експортної діяльності лежить в межах експортного потенціалу, який, за визначенням А. Азріляна, полягає у спроможності всього сукупного виробництва певної країни в цілому виробляти необхідну кількість конкурентоспроможних товарів для зовнішнього ринку¹⁸. В основі експортного потенціалу, на думку М. Сейфуллаєвої та В. Капіцина, є його ресурсно-сировинна база і стан економіки, які забезпечують цьому регіону науково-технологічний, промисловий, соціальний і культурний розвиток, що дозволяє досягти стійких темпів зростання експортного виробництва і високого рівня життя населення з врахуванням наявних та прогнозованих ринкових умов¹⁹. Т. Гордеева вважає, що експортний потенціал — це максимальна спроможність підприємства за даного рівня техніко-економічної бази продукувати конкурентоспроможну продукцію на національній території та реалізувати її на світовому ринку²⁰. А вітчизняний науковець Т. Мельник підсумовує, що

¹⁷ Іващук С. Експортна стратегія в сучасній системі державного управління / С. Іващук // Міжнародна економічна політика. — 2009. — № 10—11. — С. 102—128.

¹⁸ Большой экономический словарь / Под ред. проф. А. Н. Азриляна. — М.: Фонд «Правовая культура», 1994. — 478 с.

¹⁹ Сейфуллаева М. Э. Экспортный потенциал российских регионов в условиях глобализации мировой экономики / М. Э. Сейфуллаева, В. М. Капицын // Маркетинг. — 2001. — № 1. — С. 6.

²⁰ Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: у 2 т. / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антоноук та ін.]; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. — К.: КНЕУ, 2006. — 816 с.

враховуючи, що національна конкурентоспроможність має трирівневу структуру — країни, галузі і окремого підприємства, можна стверджувати, що існує тісний взаємозв'язок між підвищенням конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку та збільшенням експортного потенціалу національної економіки²¹. Аналізуючи попередні дослідження, можна зробити висновок, що основною передумовою розвитку експортоорієнтованої діяльності є можливість виробництва конкурентоспроможних товарів для зарубіжних ринків, що забезпечується ресурсно-сировинним потенціалом на рівні підприємства, галузі та країни.

Аналізуючи факторні умови здійснення експортної діяльності в галузі, приходимо до висновку, що вони традиційно носять характер екзогенної та ендогенної спрямованості. Такий поділ обумовлений необхідністю гармонізації впливу внутрішнього та зовнішнього середовища, що дає можливість максимально використовувати переваги та нівелювати ризики. Крім того, вважаємо за доцільне, виокремити вплив екзогенних та ендогенних факторів на двох рівнях: ринковому та державному. Доцільність такого поділу пояснюється розвитком експортоорієнтованої діяльності в умовах змішаної (сучасної) економічної системи, в основі якої лежить дуальний характер регулювання процесів розвитку національної економіки, а саме: ринкові способи та альтернативні до них позаринкові методи (корпоративна координація) — на мікрорівні, та система державного управління і регулювання — на макрорівні (табл. 1).

Таблиця 1

ФАКТОРНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Фактор-рівень	Ендогенний	Екзогенний
Ринок	<ul style="list-style-type: none"> – кваліфікована робоча сила; – сучасна ефективна технологія виробництва; – забезпечення фінансовими та сировинними ресурсами; – інформаційно-інноваційно-інвестиційний потенціал; – насиченість внутрішнього ринку 	<ul style="list-style-type: none"> – кон'юнктура світового ринку; – ємність світового ринку; – умови конкуренції; – доступність світової ринкової інфраструктури

²¹ Мельник Т. М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз / Т. М. Мельник // Міжнародна економічна політика. — 2008. — № 1–2. — С. 241—271.

Закінчення табл. 1

Фактор-рівень	Ендогенний	Екзогенний
Держава	<ul style="list-style-type: none"> – зовнішньоекономічна політика держави та політика імпортозаміщення; – система підтримки та стимулювання експорту; – участь у інтеграційних об'єднаннях та міжнародних організаціях; – рівень розвитку нормативно-правової бази та її міжнародна гармонізація 	<ul style="list-style-type: none"> – політика міжнародних організацій та інтеграційних угруповань; – міжнародна система принципів, норм та стандартів

Джерело: розроблено автором.

Загальні принципи, цілі та правові основи регулювання експортних потоків на національному рівні знаходять своє відображення в експортній політиці, проте її відокремлення від імпоротної є досить складним, а іноді неможливим процесом. Це пояснюється сутнісною близькістю, переплетінням, взаємозалежністю, а іноді однаковістю їх принципів, методів та інструментів регулювання²². Саме тому експортоорієнтована модель розвитку галузі повинна укладатися в рамки зовнішньоекономічної стратегії та відповідати цілям агропродовольчої політики держави. В цій частині ще однією складовою загальноєкономічної політики є стратегія імпортозаміщення, яку С. Кваша визначає як процес скорочення або припинення імпорту певних товарів шляхом їх витіснення з внутрішнього товарного ринку країни аналогічними вітчизняними, адекватними та з більш високими споживчими властивостями і вартістю не вище імпортованих²³. На перший погляд, імпортозаміщення носить обернений характер до експортоорієнтованого розвитку. Зокрема, окремі дослідники вважають, що політика імпортозаміщення є неефективною, оскільки призводить до гальмування утворення капіталу та імпорту технологій, до уповільнення структурних змін, дезорганізації розподілу ресурсів і зменшення ефекту від зовнішньоекономічної діяльності²⁴. Проте, традиційна дихотомія між зростанням, що ґрунтується на імпортозаміщенні, та зростанням, орієнтованим на експорт, є невірною, і це довів на

²² Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: у 2 т. / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін.]; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. — К.: КНЕУ, 2006. — 816 с.

²³ Експорт та імпорт продукції аграрного сектора України: стан та тенденції / [Кваша С. М., Власов В. І., Кривенко Н. В. та ін.]; за ред. С. М. Кваші. — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — 80 с.

²⁴ Levine R. Sensitivity Analysis of Cross — Country Growth Regression / Levine R. Renelt D. — American Economic Review 82. — 1992. — P. 942 — 963.

практиці міністр зовнішньої торгівлі Японії В. Одзімі²⁵. Його стратегія імпортозаміщення, так само як і стратегія Франції у 50-х роках²⁶ полягала у використанні зростання промисловості в межах національного ринку як трампліну для завоювання експортних ринків, а експорт стимулювався внутрішнім зростанням економіки. Таким чином, можна зробити висновок, що в результаті використання імпортозаміщення в загальноекономічній стратегії розвитку держави в економіці відбуваються структурні перебудови, що в кінцевому результаті формують платформу для експортоорієнтованого розвитку.

Таким чином, результати дослідження дозволяють сформулювати визначення поняття «експортоорієнтована діяльність» як процес використання експортного потенціалу країни для виробництва та реалізації на зовнішніх ринках конкурентоспроможних товарів та послуг, який розвивається в умовах екзогенних та ендогенних факторів ринкового та державного впливу. В цілому ж експортоорієнтована концепція економічного розвитку спрямована на інтеграцію національної економіки до світової економічної системи на основі стимулювання експорту продукції.

Динаміка експорту агропродовольчої продукції: глобальні та макроекономічні параметри

Результати попередніх досліджень дають можливість виділити три періоди розвитку ринкових відносин в аграрному секторі, які відбувались на фоні глобалізації економічних відносин. Для кожного етапу є характерними різні ознаки та різна, іноді оберненопропорційна динаміка розвитку (рис. 1). Перший період припадає на 1991 — 2000 рр. Він є перехідним та супроводжується розгортанням глибокої соціально-економічної кризи. Реформи в аграрному секторі, зокрема і щодо лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків, зумовлюють низьку конкурентоспроможність нових господарських одиниць та втрату внутрішнього ринку агропродовольчих товарів. Розвивається надмірний диспаритет цін, капітальні вкладення в аграрному секторі скорочуються в 20 разів. Це відбувається на фоні поглиблення економічної глобалізації, зокрема, приєднання України до Європейського банку реконструкції та розвитку,

²⁵ *Ojimi V.* 1970. Japan's industrialization strategy. In OECD, Japanese Industrial Policy, Paris: OECD.

²⁶ *Итуэлл Дж.* Импортозамещающий и экспортоориентированный экономический рост // Экономическая теория / Под ред. Итуэлла Дж., Милгейта М., Ньюмена П. — М.: ИНФРА — М, 2004. — XII, 931 с. — (New Palgrave). С.430 — 433.

Міжнародного валютного фонду, групи Світового банку, Ради Європи, Організації за демократію та економічний розвиток ГУАМ, Організації Чорноморського економічного співробітництва тощо, наслідком чого стало зростання зовнішньої заборгованості, а валовий зовнішній борг на кінець 1999 р. склав 66,2 % обсягу ВВП²⁷.

У другому періоді (2001 — 2008 рр.) як в цілому для економіки країни, так і для аграрного сектору характерними є тенденції до зростання: збільшення обсягів валової продукції — в 1,4 раза, обсягів експорту — в 6 разів, інвестицій в основний капітал — в 7,5 раза; прямих іноземних інвестицій у сільське господарство — у 8 разів²⁸. В цей же час відбувається подальше поглиблення економічної глобалізації через визнання України країною з ринковою економікою ЄС — 21 (21 грудня 2005 р.), США (17 лютого 2006 р.) і Бразилії (21 березня 2007 р.), у результаті чого наша країна стає 152-м членом Світової організації торгівлі (СОТ) 16 травня 2008 р.²⁹.

Рис. 1. Динаміка індексів рівня глобалізації та валової продукції сільського господарства, 1991 — 2012 рр.*

Джерело: розраховано на основі даних^{30 31}.

*Вихідні дані для побудови діаграми наведені в Додатку 1.

²⁷ Участь України у міжнародних організаціях // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>.

²⁸ Сільське господарство України за 2012 рік: стат. щорічник / під заг. редакцією Ю. М. Остапчука; Держкомстат України. К.: 2013. — 340 с.

²⁹ Шлях України в СОТ // «Україна й Світова організація торгівлі» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&get=4>.

³⁰ KOF Index of Globalization // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2013/03/25/method_2013.pdf.

³¹ Валова продукція сільського господарства України за 1990—2010 рік: стат. щорічник / під заг. ред. Н.С. Власенко; Держкомстат України. К.: 2012. — 49 с.

Для третього етапу (2009—2012 рр.) характерна різновекторна спрямованість економічної глобалізації та розвитку аграрного сектора. Зокрема, дещо знижуються темпи економічної глобалізації. Головною ознакою даного етапу є початок світової фінансової кризи (IV квартал 2008 р.), рецесія 2009 р., незначне економічне зростання 2010—2012 рр. та нова рецесія в кінці 2012 р. В цей період для аграрного сектора є характерним незначне зменшення обсягів виробництва продукції, зокрема у 2009 р. в порівнянні із 2008 р. даний показник зменшився лише на 2 %, в той час як за офіційними даними Державного комітету статистики реальний ВВП країни за відповідний період скоротився на 15 %³². Обсяг експорту сільськогосподарської продукції у 2009 р. у порівнянні із 2008 р. скоротився на 12 %, але вже в 2011 р. перевищив докризовий показник на 18 %, а в 2012 р. — на 65 %. Приплив іноземного капіталу в аграрну сферу зріс у 1,5 раза.

Таким чином, можна зробити висновок, що глобалізаційні тенденції починаючи з 90-х років в цілому стали позитивним фактором для економічного зростання аграрного сектора. А в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі, уніфікації технічних стандартів та споживацьких уподобань експортний потенціал може бути використаний з найбільшою ефективністю. Як зазначають деякі вчені³³, не слід забувати, що значний приріст обсягів реалізації продукції припадав саме на експорт сільськогосподарської та похідної продукції, і тут, можна зробити припущення, що економічне зростання в аграрному секторі — це так званий експортозумовлений економічний ріст (export-led growth). А розвиток зовнішньоекономічних відносин, зокрема експортної діяльності, можна також вважати наслідком глобалізації економіки та скороченням бар'єрів для міжнародної торгівлі товарами і послугами.

Зокрема, про позитивний вплив на експорт продукції аграрного сектора свідчить побудована модель впливу динаміки економічної глобалізації України на розвиток експортної діяльності АПК в 1991—2012 рр., яка доводить тісний прямопропорційний зв'язок між приростом експорту і збільшенням рівня економічної глобалізації. В цілому, збільшення рівня економічної глобалізації на 1 % сприяє збільшенню індексу обсягу експорту продукції АПК на 0,2 % (рис. 2).

³² Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2001 — 2012 роки: Стат. щорічник / під заг. редакцією І. М. Нікітіної. К.: 2013. — 168 с.

³³ Лопатинський Ю. Ф. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток вітчизняного аграрного сектора / Ю. Ф. Лопатинський // Інноваційна економіка. — 2013. — № 3(40).

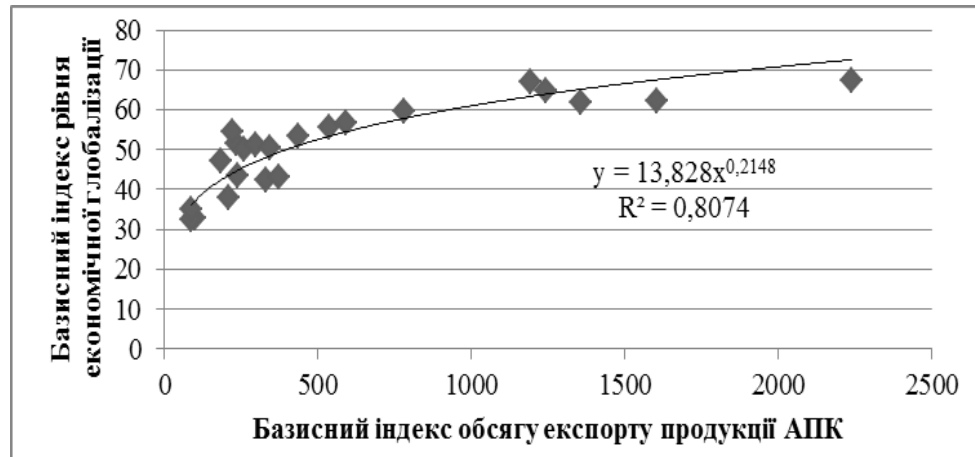

Рис. 2. Вплив рівня економічної глобалізації на динаміку експорту продукції АПК України, 1991 – 2012 рр.*

Джерело: побудовано автором на основі даних^{34 35}.

*За базисний прийнятий показник обсягу експорту продукції АПК за 1991 р.

Як вже зазначалось, важливим показником рівня глобалізації та розвитку експортоорієнтованого виробництва є частка експорту агропродовольчої продукції в загальносвітовому експорті. За показниками Світової організації торгівлі (СОТ) у 2012 р. вона складала 9 %. Дані табл. 2 свідчать про зростання обсягів експорту відповідної продукції як в цілому у світі, так і в Україні зокрема. Однією з причин є значне підвищення світових цін на сільськогосподарську сировину та продовольчі товари у зв'язку із загостренням світової продовольчої кризи. Зокрема, за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО)³⁶ індекси продовольчих цін з кожним роком невпинно збільшуються, а саме: у 2000 р. індекс продовольчих цін складав 90,4, у 2005 р. – 127, а в 2012 р. – 215.

Починаючи з 2000 р. в Україні спостерігається стала тенденція до зростання обсягів виробництва валової продукції сільськогосподарства та продовольчих товарів, зокрема з 2000 р. по 2012 р. обсяг валової продукції зріс на 32,4 %. Разом із тим відбувається постійне нарощування обсягів експорту в аг-

³⁴ KOF Index of Globalization // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2013/03/25/method_2013.pdf.

³⁵ International Trade and Market Access Data, 2012 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e.

³⁶ Державна служба статистики. Зовнішньоекономічна діяльність // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

рарному секторі та позитивного сальдо зовнішньої торгівлі (рис. 3).

Таблиця 2

**ДИНАМІКА ОБСЯГІВ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ, млн дол. США**

Показник	Рік			
	2000	2005	2012	2012/2005, раз
Обсяг світового експорту	551074,4	852335,2	1656711,3	3,0
Обсяг експорту з України	1585,3	4734,3	18528,1	11,7
Частка України у світовому експорті	0,3	0,6	1,1	3,6

Джерело: розраховано на основі даних <http://www.wto.org>

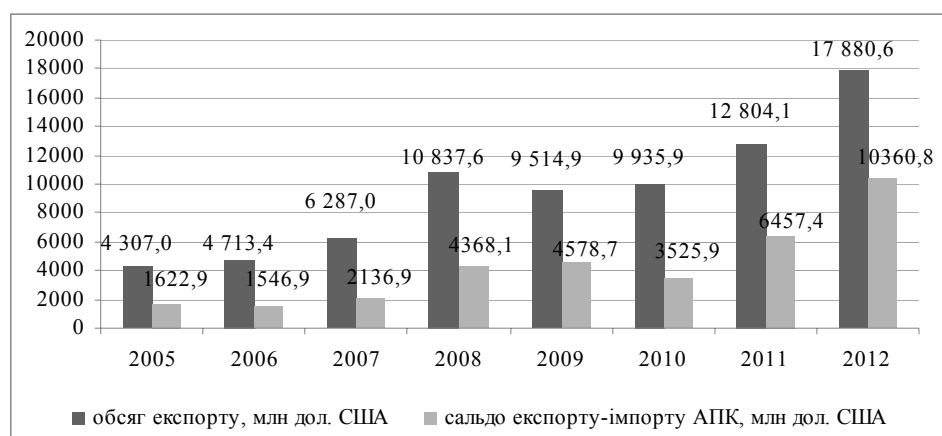

Рис 3. Обсяг експорту продукції аграрного сектора України, 2005 – 2012 рр.

Джерело: розраховано на основі даних³⁷.

Основним вітчизняним товаром на зовнішніх ринках є продукція рослинництва (рис. 4). Така сировинна спрямованість робить зовнішньоторговельні позиції держави уразливими на світовому ринку, адже попит на сировинні товари характеризується високою мінливістю, а частка доданої вартості такої про-

³⁷ Сільське господарство України за 2012 рік: стат. щорічник / під заг. редакцією. Ю. М. Остапчука; Держкомстат України. К.: 2013. — 340 с.

дукції надзвичайно низька, що знижує ефективність експортного потенціалу країни. В цілому головною особливістю є те, що при всіх коливаннях обсягів спостерігається тенденція до нарощування темпів зростання позитивного сальдо. Водночас неприйнятна тенденція зростання частки експорту аграрної сировини порівняно із експортом напівготової і готової продукції переробної промисловості зумовлює втрату доданої вартості, яку в подальшому створюють країни-імпортери (табл. 3). Зокрема, якщо на 1 долар експорту сировини у 1991 р. припадало 2,4 долара експорту готової продукції, то поступове зменшення обсягів переробної промисловості призвели до погіршення даного співвідношення, як 1 до 0,7 у 2012 р.

Таблиця 3

**ТОВАРНА СТРУКТУРА ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ, 1991—2012 рр.**

Продукція АПК	Рік			
	1991	2000	2005	2012
I. Сільське господарство, всього, млн дол. США	1001,1	734,2	2392,4	10175,2
– живі тварини та продукція тваринництва	652,7	366,3	732,2	961,3
– продукти рослинного походження	348,4	367,9	1695,9	9213,9
II. Продукція переробної промисловості (готові харчові продукти), всього, млн дол. США	2448,0	417,0	1320,8	7705,4
Припадає експорту готової продукції на 1 долар експорту сировини	2,4	0,5	0,6	0,7

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України³⁸.

Крім того, дослідження доводять³⁹, що існує потенційна загроза, коли в умах вільної торгівлі з країн ЄС збільшиться експорт товарних груп «м'ясо та їстівні субпродукти» та «овочі», що може обмежувати приріст вітчизняного виробництва. Саме тому головним завданням експортоорієнтованого розвитку є підвищення техніко-технологічного рівня виробництва продукції, що вдосконалив процес технічної обробки та підвищить консументні показники конкурентоспроможності товарів аграрного сектора.

³⁸ Державна служба статистики. Зовнішньоекономічна діяльність // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

³⁹ Експорт та імпорт продукції аграрного сектора України: стан та тенденції / [Кваша С. М., Власов В. І., Кривенко Н. В. та ін.]; за ред. С. М. Кваши. — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — 80 с.

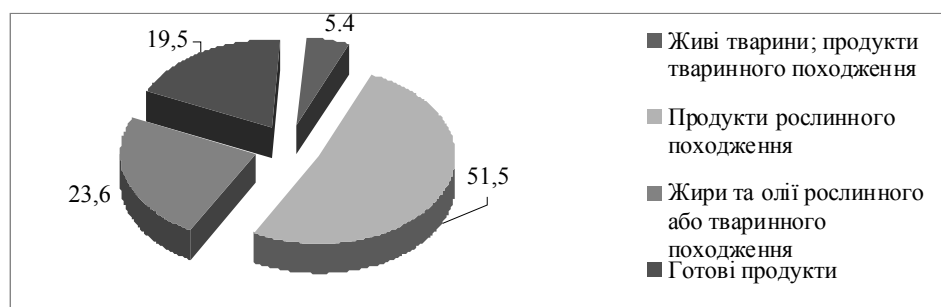

Рис. 4. Товарна структура експорту продукції АПК України, 2012 р., %

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України⁴⁰.

Крім того, негативною тенденцією є велика частка внутрішньогалузевої торгівлі, про що свідчить аналіз індексу Grubel–Lloyd (GL) (за методикою⁴¹) (табл. 4). Зокрема, дана ситуація характерна для групи молочних та м'ясних товарів, овочів, цукрового буряку та ін. Міжнародна торгівля зі структурою, де частка внутрішньогалузевої торгівлі переважає над міжгалузевою, стимулюється за допомогою економії від масштабу, а не внаслідок використання порівняльних переваг. В умовах однакової забезпеченості факторами виробництва (підприємства, галузі, країни) це призводить до зростання доходів на усі фактори виробництва.

На сьогоднішній день, експорт великої кількості товарів агропромислового походження сформувався внаслідок низького сукупного попиту та рівня цін на національному ринку. Така тенденція не може гарантувати довгострокові експортні перспективи, адже конкурентоспроможні позиції галузі на зовнішніх ринках повинні формуватися в умовах цінової конкуренції та насиченості внутрішнього ринку. З огляду на це, доцільним є впровадження політики імпортозаміщення по відношенню до тих груп товарів, де імпорт переважає експорт. В першу чергу, це стосується овочів, м'яса великої рогатої худоби та молока. С. Кваша вважає, що імплементація програми імпортозаміщення в аграрному секторі шляхом поновлення виробництва, яке було втрачено внаслідок відсутності необхідних фінансових ресурсів, та будівництво нової інфраструктури дадуть можливість збільшити обсяг продукції

⁴⁰ Сільське господарство України за 2012 рік: стат. щорічник / під заг. редакцією. Ю. М. Остапчука; Держкомстат України. К.: 2013. — 340 с.

⁴¹ Яценко О. Конкурентні позиції країн провідних виробників продукції бджільництва // О. Яценко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.znau.edu.ua/visnik/2011_1_2/225.pdf.

для внутрішнього споживача⁴², а також вплинуть на підвищення попиту на іноземних товарних ринках.

Таблиця 4

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВОЇ
ТОРГІВЛІ ПРОДУКЦІЄЮ АПК, 2012 рік**

Показник (за УКТЗЕД)	Експорт, млн дол. США	Імпорт, млн дол. США	Індекс GL
I Живі тварини; продукти тваринного походження	961,3	1718,4	1,3
II Продукти рослинного походження	9213,9	2429,7	0,4
III Жири та олії рослинного і тваринного походження	4211,5	406,3	0,2
IV Готові харчові продукти	3493,9	2965,4	0,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України⁴³.

Позитивною тенденцією в експорті агропродовольчої продукції є його географічна диверсифікованість (рис. 5), що дає можливість розподіляти ризики від зміни кон'юнктури зовнішніх ринків. Однак, негативним моментом є невелика частка готової продукції національного виробника на ринках зарубіжних країн, що є одним зі свідчень досить низької конкурентоспроможності товарів в частині співвідношення ціна — якість.

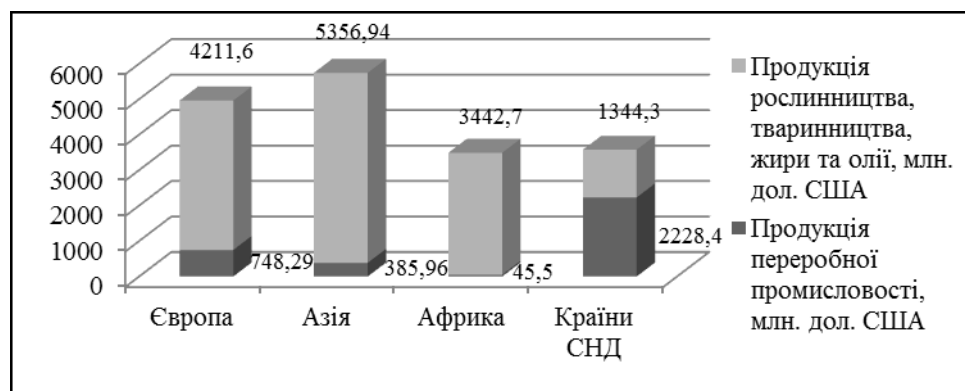

Рис. 5. Географічна структура експорту продукції АПК України за 2012 р., тис. дол. США

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України⁴⁴.

⁴² Експорт та імпорт продукції аграрного сектора України: стан та тенденції / [Кваша С. М., Власов В. І., Кривенко Н. В. та ін.]; за ред. С. М. Кваши. — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — 80 с.

⁴³ Державна служба статистики. Зовнішньоекономічна діяльність // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁴⁴ Яценко О. Конкурентні позиції країн провідних виробників продукції бджільництва // О. Яценко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.znau.edu.ua/visnik/2011_1_2/225.pdf.

Зростання питомої ваги готових продуктів в загальному експорті має важливе значення для України, адже така тенденція сприятиме посиленню конкурентних позицій держави в цілому. Важливо відмітити, що за період 2005—2012 рр. український експорт готових продуктів зріс у 2,7 раза. На особливу увагу заслуговує те, що найзначніше експорт зріс до країн Європи — більш ніж в 5 разів⁴⁵.

Однак, на нашу думку, аграрний сектор використовує свій експортний потенціал далеко не повною мірою, без урахування сучасних тенденцій та потреб глобального ринку, що загрожує залишити українську економіку на слабких зовнішньоторговельних позиціях. Для вирівнювання дисбалансів в розвитку експортоорієнтованого сектора необхідно формувати прогресивну товарну та географічну структуру, підвищувати рівень техніко-технологічного забезпечення та наукомісткості виробництва, вдосконалювати якість інституційного середовища, стимулювати зростання внутрішнього ринку, активізувати політику імпортозаміщення тощо.

Глобалізаційні передумови розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрного сектору

Основними рисами сучасного етапу глобалізації є: по-перше, його глобальність (усі країни та регіони різною мірою зачіпаються процесами інтеграції) і всезагальність («всесферність» інтеграційної тенденції, яка тягнє до уніфікації більшості сфер буття і свідомості людства); по-друге, подолання ситуації виключного впливу внутрішніх, національно-державних факторів розвитку разом з тим, як екзогенні, глобальні його фактори поступово стають у більшості національних ситуацій визначальними.

Глобалізація виступає об'єктивним і невідворотним процесом, і Україна вже нині активно до нього залучена. Зокрема, за результатами досліджень при визначенні індексу глобалізації KOF Index of Globalization Україна в рейтингу країн за рівнем економічної глобалізації, що перевищує середнє значення (50 %), у 2012 р. зайняла 61 місце зі 148 країн із показником 67,4 %⁴⁶. З урахуванням географічного розташування, політичної позиції та економічної необхідності важливо враховувати цю тенденцію економічного розвитку

⁴⁵ Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / [Кваша С. М., Власов В. І., Кривенко Н. В. та ін.]; за ред. С. М. Кваши. — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — 80 с.

⁴⁶ KOF Index of Globalization // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2013/03/25/method_2013.pdf.

для того, щоб вчасно створити власну стратегію розвитку і стати повноцінним учасником світового господарства. Однак, за словами відомого російського вченого-глобаліста О. Богомолова⁴⁷, переваги економічної глобалізації реалізуються далеко не автоматично, і не всі країни в рівній мірі їх відчувають, а стійке економічне зростання, в першу чергу, залежить від внутрішніх умов.

Дослідження українських та російських вчених^{48 49} засвідчують, що на початку ХХІ ст. процес розвитку моделі неоліберальної глобалізації зумовлює зіставлення поглядів щодо її механізмів, методів, темпів і наслідків для господарської діяльності національних держав. Економічна глобалізація впливає на залучення у товарно-грошові відносини великої кількості нових регіонів і сфер людської діяльності. Між країнами різко зростає міжнародний товарообіг і рух капіталу, а національні економіки та їх відповідні галузі набувають яскраво вираженої експортної орієнтації.

Одним із об'єктивних факторів, що визначає процес економічної глобалізації, є міжнародний поділ праці. Він витікає з класичних теорій абсолютних та порівняльних переваг, спирається на спеціалізацію виробництва окремих країн на певних видах продукції. Міжнародний поділ праці створив платформу розширення міжнародної торгівлі та об'єктивну основу розвитку світового ринку, зокрема аграрного.

За теорією Хекшера-Оліна⁵⁰ основними факторами інтенсивного використання, що дозволяють виробляти експортоорієнтовану продукцію в аграрному секторі є земельні та трудові ресурси. Однак, на сучасному етапі, конвергентні процеси в світовій економіці та умови глобального середовища визначають такі переваги абсолютно недостатніми для формування конкурентоспроможної позиції галузі на світовому ринку.

У щорічному звіті Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) за 2012 рік зазначається, що традиційна модель експортоорієнтованого розвитку (export-led development) не може існувати і надалі у тому ж самому вигляді⁵¹. Мова йде

⁴⁷ Богомолов О. Экономическая глобализация и кризис мирового хозяйственного порядка / О. Богомолов, А. Некипелов // Грани глобализации: трудные вопросы современного развития. — М.: Альпина Паблицер, 2003. — С. 99—146.

⁴⁸ Антология экономической классики: В 2 т. / Сост. И.А. Столяров. — М.: МП «Эконом» 1993. — 959 с.

⁴⁹ Башнянин Г. Л. Ринкові економічні системи: проблеми становлення, функціональної структуризації і топологізації / Г. Л. Башнянин, І. М. Копич, М. Л. Слюсарик. — Львів: 2001. — 212 с.

⁵⁰ Світова економіка. Навч. посіб. / За редакцією Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, Н. С. Логвінової — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 328 с.

⁵¹ Trade And Development Report, 2012 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://unctad.org/en/publicationslibrary/tdr2012_en.pdf.

про те, що велика кількість країн з транзитивною економікою, намагаючись скористатись перевагами глобальної лібералізації ринків, продовжувала нарощувати темпи експорту сировини та дешевих низькотехнологічних товарів. Ця політика сприяла розширенню світової економіки, такому бажаному для країн, що розвиваються, на основі надмірного попиту з боку економічно розвинутих країн та потужних транснаціональних компаній. В кінцевому результаті це призвело до зростання незадоволеного попиту в середині транзитивних економік, зниження параметрів ефективності виробництва та продуктивності праці і, як наслідок, зростання глобальних економічних дисбалансів та підвищення соціальної напруги в усьому світі. Саме тому, стратегія експортоорієнтованого виробництва повинна розбудовуватись на соціоекономічних імперативах розвитку. Методологічною основою експортоорієнтованої політики в глобальній інноваційній економіці повинні стати нові погляди на аграрну економіку (*new agrarian vision, agrarianism*), що базується на соціальних і екологічних пріоритетах (*ecocriticism*), активній державно-громадській політиці і законодавчому встановленні соціальних критеріїв цієї політики⁵². В основі експортоорієнтованого розвитку повинен лежати принцип виробництва глобального конкурентоспроможного продукту, вимоги до якого формують глобальний попит, а також економічні, маркетингові, консументні, нормативні та екологічні параметри глобальної конкурентоспроможності сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів.

На сучасному етапі головними у забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції на світовому ринку є економічні критерії (зокрема, низькі експортні ціни). Водночас консументні та нормативні параметри реалізуються частково, тоді як екологічні та маркетингові критерії майже не використовуються експортерами у формуванні конкурентних переваг продукції⁵³. В результаті відповідна стратегія знижує ефективність, гнучкість та стабільність експортної діяльності в довгостроковій перспективі.

На основі попередніх досліджень та в рамках ідентифікації перспективних напрямків можна визначити, що реалізації консументних конкурентних переваг можна досягти за допомогою збалансування різновекторних економічних інтересів суб'єктів, що приймають участь у процесі формування якісних парамет-

⁵² Contesting development: critical struggles for social change. P. McMichael (ed.), N.Y., 2010. — 269 p.] <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4273>

⁵³ Бобов Г. Б. Формування конкурентоспроможності сільського господарства України / Г. Б. Бобов, І. В. Кузьменко, Л. В. Михайлишина // Економічний форум. — 2011. — № 2. — С. 67–73.

рів продукції на всіх етапах технологічного ланцюга. Нормативну складову конкурентоспроможності продукції повинен забезпечити процес гармонізації національних стандартів із міжнародними, що в кінцевому результаті призведе до встановлення рівноправних економічних відносин між аграрним та переробним секторами та скорочення додаткових витрат експортерів на проведення повторної сертифікації продукції в країнах-імпортерах.

Важко переоцінити значення якості та стабільності інституціонального середовища, яке відіграє ключову роль у формуванні умов правового, інвестиційного, фінансового, інфраструктурно-організаційного та соціокультурного середовища. Крім того, вплив державних інституцій не обмежується загальнонаціональними рамками. В умовах глобалізаційних тенденцій інституції виступають посередником в налагодженні стабільних взаємовідносин між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та учасниками міжнаціональних ринків, забезпечуючи ефективність та прозорість стосунків.

Вагомими, проте не реалізованими в Україні залишаються екологічна та маркетингова складова конкурентоспроможності продукту. Першочерговими заходами щодо їх активізації повинні стати: переведення значної кількості екологічно чистих земель під органічне землеробство; допомога у формуванні експортоорієнтованими підприємствами галузі довгострокових маркетингових стратегій; організація доступу суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності до інфраструктури міжнародної логістичної системи та ін.

В індустріальному, а далі і постіндустріальному суспільстві конкуренція є основою динамічного розвитку економіки. Відповідно, крім класичної концепції, яка ґрунтується на основі використання порівняльних переваг національної економіки, необхідно змінювати вектор в напрямку використання динамічних конкурентних переваг, які з'являються в процесі суспільного виробництва. Вони базуються на досягненнях науково-технічного прогресу, кваліфікованій робочій силі та інноваціях, а їх застосування є невід'ємним на всіх стадіях виробництва, зберігання, транспортування та дистрибуції експортоорієнтованої продукції.

Розглядаючи факторні умови розвитку експортоорієнтованої діяльності крізь концепцію національних конкурентних переваг М. Портера⁵⁴, не можна не відзначити, що особливою умовою

⁵⁴ Porter Michael E. *Competitive Advantage of Nations* / Simon & Schuster. – New York City, 1998. — 896 p.

функціонування експортного виробництва є розвиток суміжних та підтримуючих аграрний сектор галузей. Зокрема, йдеться про відповідні галузі машинобудівної промисловості, хімічної та переробної, а також окремі сфери послуг. Їх головна роль полягає у встановленні тривалих, безперервних ділових контактів, що прискорює інноваційні процеси. В аграрному секторі групами компаній суміжних галузей, які розміщені в одному регіоні (за М. Портером), можуть бути кластери, загальна діяльність яких посилює конкурентні переваги завдяки тісноті ділових контактів та взаємній довірі партнерів.

Крім традиційних факторних умов, при розробці стратегії експортоорієнтованого розвитку вважаємо за доцільне врахувати і такі важливі детермінанти, як інформаційно-інноваційний потенціал та інфраструктура (ринкова, освітня, соціально-культурна та ін). На інституційному рівні, в першу чергу, завданням державної інноваційно-інвестиційної політики має стати створення високопривабливого правового середовища, яке активізує інвестиційний процес на даному напрямку аграрної економіки. В сучасних реаліях сільськогосподарського виробництва основним джерелом фінансування інновацій та залучення інвестицій є прибуток суб'єктів господарської діяльності, якого виявляється недостатньо для модернізації техніко-технологічних процесів. Саме тому стратегія розбудови інноваційно-інвестиційної політики в експортоорієнтованій галузі повинна базуватись на мобілізації та комплексному використанні інноваційно-інвестиційного потенціалу на мікро-, мезо- та макrorівнях для максимального прискорення переходу виробництва на новий технологічний етап.

Сучасній парадигмі сталого розвитку повинна відповідати і структура експорту агропродовольчих товарів. Важливим напрямком структурної перебудови експортоорієнтованого виробництва має стати зміна пропорцій між виробництвом сировинних та споживчих товарів на користь останніх. Таким чином, орієнтація на високотехнологічний характер виробництва із підвищенням ступеня переробки продукції та збільшенням частки доданої вартості сприятимуть виходу України із групи сировинно-ресурсних постачальників та підвищенню загальної конкурентоспроможності держави на світовому ринку.

Висновки

На сучасному етапі експорт продукції аграрного сектора розкриває можливості входження України до глобальної економічної системи на рівноправних позиціях та закріплення за нею частки світового агропродовольчого ринку. В основі експортоорієнтованої діяльності лежить процес використання експортного потенціалу країни для виробництва та реалізації на зовнішніх ринках конкурентоспроможних товарів, який формується і функціонує під дією ринкових факторів та державного регулювання. Факторні умови розвитку експорту носять характер екзогенного та ендогенного впливу. До ендогенних ринкових факторів відносять сучасну технологію, робочу силу, інноваційно-інвестиційний потенціал, фінансові ресурси та насиченість внутрішнього ринку, до екзогенних факторів ринкового рівня — кон'юнктуру, ємність та інфраструктуру світового ринку. Ендогенний вплив з боку держави визначається зовнішньоекономічною політикою та політикою імпортозаміщення, участю у міжнародних організаціях та інтеграційних об'єднаннях, рівнем розвитку нормативно-правової бази та її міжнародною гармонізацією. Екзогенний вплив реалізується через міжнародну економічну політику, принципи, норми та стандарти.

Глобалізаційні тенденції періоду 1990–2012 рр. в цілому сприяли активізації експортоорієнтованої діяльності, а економічне зростання в аграрному секторі набуло характеру експортозумовленого розвитку. На протязі останніх восьми років зберігається тенденція нарощування позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу, а диверсифікована географічна структура експорту дозволяє нівелювати загрози з боку кон'юнктури зовнішніх ринків. Разом з тим, уразливими позиції держави на світовому ринку робить сировинна орієнтація, низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів, зумовлена слабким техніко-технологічним забезпеченням, та інтенсивна внутрішньогалузева торгівля. Експортоорієнтована діяльність розвивається під впливом низького сукупного попиту та рівня цін на внутрішньому ринку.

Пріоритетними завданнями загальної стратегії розвитку експортоорієнтованої діяльності повинні стати: перехід до прогресивної товарної структури експорту за рахунок збільшення частки готових продуктів, підвищення конкурентоспроможності на основі технологічної складової виробництва, впровадження політики імпортозаміщення та збільшення питомої ваги міжгалузевої торгівлі. Засади інноваційно-інвестиційної політики повинні базуватись на мобілізації та комплексному викорис-

танні потенціалу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на мікро-, мезо- та макрорівнях для максимального прискорення переходу виробництва на новий технологічний етап. В основі сучасного експортоорієнтованого розвитку повинні лежати соціоекономічні та екологічні імперативи, а також принцип виробництва глобального конкурентоспроможного продукту, вимоги до якого формує глобальний попит, економічні, маркетингові, консументні, нормативні та екологічні параметри глобальної конкурентоспроможності агропродовольчих товарів.

Список літератури

1. Про зовнішню економічну діяльність: Закон України № 960–ХІІ від 16.04.91 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
2. Антология экономической классики: В 2 т. / Сост. И.А. Столяров. – М.: МП «Эконов», 1993. – 959 с.
3. Башнянин Г. Л. Ринкові економічні системи: проблеми становлення, функціональної структуризації і топологізації / Г. Л. Башнянин, І. М. Копич, М. Л. Слюсарик – Львів: 2001. – 212 с.
4. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму: Монографія / О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2003. – 360 с.
5. Бобов Г.Б. Формування конкурентоспроможності сільського господарства України / Г. Б. Бобов, І. В. Кузьменко, Л. В. Михайлишина // Економічний форум. – 2011. – №2. – С. 67–73.
6. Богомолов О. Экономическая глобализация и кризис мирового хозяйственного порядка / О. Богомолов, А. Некипелов // Грани глобализации: трудные вопросы современного развития. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – С. 99–146.
7. Большой экономический словарь / Под ред. проф. А. Н. Азриляна. – М.: Фонд «Правовая культура», 1994. – С. 478.
8. Валова продукція сільського господарства України за 1990 – 2010 рік: стат. щорічник / під заг. ред. Н.С. Власенко; Держкомстат України. К.: 2012. – 49 с.
9. Власов В.І. Глобалістика: історія, теорія: монографія [у 2 т.] / В.І. Власов. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012. – 570 с.
10. Гацалов М.М. Современный экономический словарь-справочник / М.М. Гацалов. – Ухта: УГТУ, 2002. – 371 с.
11. Експорт та імпорт продукції аграрного сектора України: стан та тенденції / [Кваша С. М., Власов В. І., Кривенко Н. В. та ін.]; за ред. С. М. Кваши. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 80 с.
12. Іващук С. Експортна стратегія в сучасній системі державного управління / С. Іващук // Міжнародна економічна політика. – 2009. – № 10–11. – С. 102–128.
13. Итуэлл Дж. Импортзамещающий и экспортноориентированный экономический рост // Экономическая теория / Под ред. Итуэлла Дж., Милгейта М., Ньюмена П. – М.: ИНФРА – М.: 2004. – XII, 931 с. – (New Palgrave). – С. 430–433.

14. Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2001 – 2012 роки: Стат. щорічник / під заг. редакцією І. М. Нікітіної. К.: 2013. – 168 с.
15. *Кваша С. М.* Експортний потенціал галузей АПК в умовах формування зони вільної торгівлі з ЄС / С. М. Кваша // Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України. – 2012. – № 169. – С. 97–102.
16. *Лопатинський Ю. Ф.* Вплив глобалізаційних процесів на розвиток вітчизняного аграрного сектора / Ю. Ф. Лопатинський // Інноваційна економіка. – 2013. – № 3(40).
17. *Лук'яненко Д. Г.* Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
18. *Майстро С. В.* Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / С. В. Майстро.– Харків: Вид-во ХарРІНАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.
19. *Мельник Т. М.* Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз / Т. М. Мельник // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 1–2. – С. 241–271.
20. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. – Ч. 1 / за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с.
21. *Райзберг Б. А.* Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА – М, 1999. – 479 с.
22. *Саблук П.Т.* Глобалізація і продовольство / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННУ “Інститут аграрної економіки”, 2008. – 632 с.
23. *Самуэльсон П.* Экономика: Пер. с англ. / П. Самуэльсон, В. Нордхаус. – М.: БИНОМ, 1997. – С. 699.
24. *Сейфуллаева М. Э.* Экспортный потенциал российских регионов в условиях глобализации мировой экономики / М. Э Сейфуллаева, В. М. Капицын // Маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 6.
25. Сільське господарство України за 2012 рік: стат. щорічник / під заг. редакцією Ю. М. Остапчука; Держкомстат України. К.: 2013. – 340 с.
26. *Супіханов Б. К.* Розвиток ринків аграрної продукції: монографія / Б. К. Супіханов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 530 с.
27. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: у 2 т. / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін.]; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.
28. *Шубравська О. В.* Зовнішньоекономічний фактор стійкого розвитку національної агросфери / О. В. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 2. – С. 36 – 45.
29. *Швиданенко О. А.* Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / О. А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.

30. Яценко О. М. Глобалізаційні детермінанти розвитку сировинних ринків / О. М. Яценко // Міжнародна економічна політика. — 2014. — № 2(19). — С. 66–100.
31. Участь України у міжнародних організаціях // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>.
32. Шлях України в СОТ // «Україна й Світова організація торгівлі» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&get=4>.
33. Яценко О. Конкурентні позиції країн провідних виробників продукції бджільництва // О. Яценко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.znau.edu.ua/visnik/2011_1_2/225.pdf.
34. Contesting development: critical struggles for social change. P. McMichael (ed.), N.Y., 2010. — 269 p. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4273>
35. KOF Index of Globalization // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2013/03/25/method_2013.pdf.
36. Levine R. Sensitivity Analysis of Cross — Country Growth Regression / Levine R. Renelt D. — American Economic Review 82. — 1992. — P. 942 — 963.
37. Ojimi V. 1970. Japan's industrialization strategy. In OECD, Japanese Industrial Policy, Paris: OECD.
38. Porter Michael E. Competitive Advantage of Nations / Simon & Schuster.— New York City, 1998. — 896 p.
39. Державна служба статистики. Зовнішньоекономічна діяльність // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
40. Trade And Development Report, 2012. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://unctad.org/en/publicationslibrary/tdr2012_en.pdf.
41. Crops and livestock products, 2012 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/Q/*/E.
42. International Trade and Market Access Data, 2012 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2014

Додаток 1

**ДИНАМІКА ІНДЕКСІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА
ВАЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ,
1991–2012 рр.**

Рік	Індекс економічної глобалізації	Базовий індекс економічної глобалізації у % до 1991 р.	Базовий індекс валової продукції сільського господарства, у % до 1991 р.
I період – Перехід до ринкової моделі економіки			
1991	32,66	100,0	86,8
1992	32,46	99,4	79,6
1993	34,93	107,0	80,8
1994	37,88	116,0	67,5
1995	42,39	129,8	65
1996	43,27	132,5	58,9
1997	43,33	132,7	57,8
1998	47,13	144,3	52,2
1999	51,47	157,6	48,6
II – Економічне зростання			
2000	54,64	167,3	53,4
2001	50,15	153,6	58,9
2003	51,24	156,9	59,6
2004	50,27	153,9	53,0
2005	53,23	163,0	63,5
2006	55,46	169,8	63,5
2007	56,73	173,6	65,1
2008	59,67	182,7	60,9
III – Посткризовий період			
2009	61,94	189,7	71,3
2010	67,14	205,6	70,0
2011	64,84	198,5	68,9
2012	62,09	190,1	82,6